

УДК 342.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.37>

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Панкевич І.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Національного університету водного господарства
та природокористування*

Панкевич І.М. Європеїзація виборчого законодавства України: виклики та перспективи.

У статті досліджено проблему європеїзації виборчого законодавства України. Розвиток сучасних держав є неможливим без їхньої участі у глобалізаційних процесах, наслідком яких є зближення різних держав, створення суспільства, яке сповідує спільні цінності. Прикладом успішних глобалізаційних процесів на європейському континенті є створення Європейського Союзу. Шлях України до членства у ньому є доволі довгим та тернистим, а європейська інтеграція України зумовлює, серед іншого, потребу приведення українського законодавства у відповідність з європейськими стандартами. Важливим кроком на цьому шляху стало внесення змін до Конституції України, які закріпили норми щодо стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО.

Повномасштабна російсько-українська війна та введення в Україні воєнного стану відсунули питання проведення виборів на задній план. Проте після закінчення війни в Україні виникне необхідність проведення усіх видів виборів: президентських, парламентських та місцевих. У державах-членах Європейського Союзу, крім зазначених видів виборів, проводяться також вибори до Європейського парламенту. Відповідна специфіка має місце й щодо участі у місцевих виборах в державах ЄС іноземців, які постійно проживають в одній з країн Європейського Союзу, але є громадянами іншої держави-члена ЄС.

Українське суспільство значно консолідувалося щодо напрямку подальшого інтеграційного розвитку країни, дійшовши консенсусу щодо розуміння того, що членство в Європейському Союзі є історичною можливістю відірватися від російського вектора розвитку. Право Європейського Союзу, при здійсненні певних виборчих прав, наголошує на принципі недискримінації між особами з національним громадянством та європейськими виборцями. Тому вступ України до Європейського Союзу вимагатиме внесення змін до низки законодавчих актів, передусім до Виборчого кодексу України, зокрема до його Книги четвертої, яка регулює проведення місцевих виборів в Україні. Наступним кроком на шляху європеїзації виборчого законодавства України стане доповнення Виборчого кодексу України Книгою п'ятою, яка регулюватиме вибори до Європейського парламенту. Адже, гармонізуючи своє національне законодавство із правом ЄС, законодавець повинен буде врегулювати проблему участі громадян України та іноземців у виборах до Європейського парламенту та участі у місцевих виборах громадян держав-членів Європейського Союзу, які постійно проживають в Україні, але не мають громадянства України.

Ключові слова: вибори, виборче законодавство, голосування, електоральна участь, глобалізація, європеїзація, Європейський парламент, місцеві вибори.

Pankevych I.M. Europeanization of the electoral legislation of Ukraine: challenges and prospects.

The article examines the issue of Europeanization of the electoral legislation of Ukraine. The development of modern states is impossible without their participation in globalization processes, the result of which is the rapprochement of different states, the creation of a society that professes common values. An example of successful globalization processes on the European continent is the creation of the European Union. Ukraine's path to membership in it is quite long and thorny, and Ukraine's

European integration determines, among other things, the need to bring Ukrainian legislation into line with European standards. An important step on this path was the amendments to the Constitution of Ukraine, which established the norms regarding Ukraine's strategic course towards membership in the European Union and NATO.

The full-scale Russian-Ukrainian war and the introduction of national law in Ukraine have pushed the issue of holding elections to the background. However, after the end of the war in Ukraine, there will be a need to hold all types of elections: presidential, parliamentary and local. In the member states of the European Union, in addition to the above types of elections, elections to the European Parliament are also held. The corresponding specificity also applies to the participation in local elections in EU countries of foreigners who permanently reside in one of the European Union countries, but are citizens of another EU member state.

Ukrainian society has significantly consolidated its position on the direction of the country's further integration development, reaching a consensus on the understanding that membership in the European Union is a historic opportunity to break away from the Russian vector of development. European Union law, in the exercise of certain electoral rights, emphasizes the principle of non-discrimination between nationals and European voters. Therefore, Ukraine's accession to the European Union will require amendments to a number of legislative acts, primarily to the Electoral Code of Ukraine, in particular to its Book Four, which regulates the conduct of local elections in Ukraine. The next step towards the Europeanization of Ukraine's electoral legislation will be the addition of Book Five to the Electoral Code of Ukraine, which will regulate elections to the European Parliament. Indeed, by harmonizing its national legislation with EU law, the legislator will have to resolve the issue of participation of citizens of Ukraine and foreigners in elections to the European Parliament and participation in local elections of citizens of European Union member states who permanently reside in Ukraine but do not have Ukrainian citizenship.

Key words: elections, electoral process, voting, electoral participation, globalization, Europeanization, European Parliament, local elections.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних держав є неможливим без їхньої участі у глобалізаційних процесах, наслідком яких є зближення різних держав, створення суспільства, яке сповідує спільні цінності. Прикладом успішних глобалізаційних процесів на європейському континенті є створення Європейського Союзу. Шлях України до членства у ньому є доволі довгим та тернистим, а європейська інтеграція України зумовлює, серед іншого, потребу приведення українського законодавства у відповідність з європейськими стандартами. Важливим кроком на цьому шляху стало внесення змін до Конституції України [1], які закріпили норми щодо стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО. Вступ України до Європейського Союзу також вимагатиме внесення змін до низки законодавчих актів, які регулюють виборчий процес, передусім до Виборчого кодексу України [2].

Повномасштабна російсько-українська війна та введення в Україні воєнного стану відсунули питання проведення виборів на задній план. Проте на фоні останніх перемовин між Україною та Сполученими Штатами Америки щодо припинення війни в Україні від американських партнерів все частіше лунають заклики щодо проведення президентських виборів в Україні. Таку необхідність не заперечує й українська влада. Зокрема нещодавно, 10 грудня 2025 року, коментуючи відповідну заяву президента США Дональда Трампа, глава української держави Володимир Зеленський зазначив, що готовий провести вибори протягом двох-трьох найближчих місяців, якщо США та Європа забезпечать безпеку в країні для їх проведення [3]. Після закінчення війни в Україні виникне необхідність проведення усіх видів виборів: президентських, парламентських та місцевих. Проте у державах-членах Європейського Союзу, крім зазначених видів виборів, проводяться також вибори до Європейського парламенту. Відповідна специфіка має місце й щодо участі у місцевих виборах в державах ЄС іноземців, які постійно проживають в одній з країн Європейського Союзу, але є громадянами іншої країни-члена ЄС. Оскільки перспектива членства України в Європейському Союзі, незважаючи на триваючу на сьогодні війну, набуває реальних обрисів, то логічним буде припустити, що свого часу українському парламенту доведеться «ліквідувати» й цю законодавчу прогалину.

Метою дослідження є аналіз можливостей застосування та практичного впровадження в Україні європейського досвіду щодо участі у виборах до Європейського парламенту та участі у

місцевих виборах іноземців, які є громадянами однієї країни ЄС, але постійно проживають на території іншої держави—члена Європейського Союзу. На підставі проведеного аналізу буде сформульовано пропозиції щодо приведення українського виборчого законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Стан опрацювання проблеми. Підготовка до підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною була розпочата у 2012 році, але українська влада припинила її 21 листопада 2013 року, за часів правління тодішнього президента України Віктора Януковича. Як глава держави, він брав участь у саміті ЄС у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 року, де планувалося підписання вищезгаданої Угоди про асоціацію, але цього не сталося. Рішення про відмову від її підписання призвело до початку Євромайдану та до усунення Януковича з посади внаслідок Революції Гідності у лютому 2014 року. 21 лютого 2019 року до Конституції України було внесено зміни, які закріпили норми щодо стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО, що містяться в преамбулі Основного Закону, трьох статтях та перехідних положеннях [4]. Політичну частину Угоди про асоціацію підписав Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк 21 березня 2014 року [5], а 27 червня 2014 року п'ятий Президент України Петро Порошенко підписав економічну частину Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Між підписанням Угоди про асоціацію та членством країни в Європейському Союзі можуть пройти десятиліття. Прикладом такого довготривалого «євроочікування» є, зокрема, Туреччина. Якщо вести мову про українські перспективи щодо питання європейської інтеграції, то тут важливо датою є 24 лютого 2022 року, коли не тільки почалося російське повномасштабне вторгнення, але й новий етап розвитку української державності. Після початку російсько-української війни дискусія щодо досягнення Україною європейських стандартів для поглиблення інтеграційних процесів з Європейським Союзом не лише продовжилася, а й набула нового реального змісту. Адже до цього належність України до європейського цивілізаційного простору піддавалася сумніву не лише росією, але й багатьма європейськими державами. Якщо говорити про політичні еліти в Україні, то тут після початку повномасштабної війни та заборони низки проросійських партій відбулися суттєві зміни, а кількість противників європейського вибору в Україні значно зменшилася. Одним із наслідків російського повномасштабного вторгнення стало те, що українська влада 28 лютого 2022 року подала заявку на вступ до ЄС, а підтримка вступу до Європейського Союзу серед українських громадян зросла до рекордних 91%. У перші дні повномасштабної російсько-української війни підтримка вступу до ЄС зросла з 68% до 86%, досягнувши 91% наприкінці березня – абсолютний рекорд за всі роки опитувань [6]. Президентка Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн у виступі на Братиславському форумі глобальної безпеки 2 червня 2022 року заявила, що Європейський Союз прагне підтримувати Україну на її шляху до ЄС, назвавши це його «історичним обов'язком» [7].

23 червня 2022 року лідери 27 країн-членів Європейського Союзу вирішили надати Україні статус кандидата на членство в ЄС [8]. Це стало результатом багаторічної роботи та початком нового етапу розвитку правової системи України, головною особливістю якого стане значна трансформація майже всіх сфер правового регулювання в Україні з метою їх узгодження зі стандартами ЄС. Безсумнівно, що до нормативно-правових актів, які потребують європеїзації, належить й виборче законодавство України, зокрема у розрізі правового регулювання участі іноземців – громадян країн ЄС, у місцевих виборах, а також, у перспективі, участі іноземців, які проживають в Україні, у виборах до Європейського парламенту. Необхідно зазначити, що проблема надання виборчих прав в Україні іноземцям на сьогодні практично «випала» з поля зору вітчизняних науковців. Деякі її аспекти розглядали у своїх наукових дослідженнях Я. Журавель, О. Мережко, О. Радишевська, М. Савчин, Ю. Тодика. Проблемі участі іноземців у місцевих виборах вивчав також автор цього наукового дослідження [9]. Проте вона стосувалася можливості участі у місцевих виборах іноземців без «прив'язки» до громадянства держави—члена Європейського Союзу. Це мало місце до початку триваючої вже майже чотири роки повномасштабної російсько-української війни, і вже тоді ми зробили висновок, що надання такої можливості іноземцям може негативно вплинути на забезпечення інтересів національної безпеки України. Що стосується участі, у разі вступу України до ЄС, іноземців, які проживають в Україні, у виборах до Європейського парламенту, то ця проблема взагалі не розглядалася вітчизняними науковцями. Таким чином, актуальність нашого наукового дослідження не викликає сумніву.

Виклад основного матеріалу. Поширення виборчих прав на іноземців, які проживають у відповідних територіальних одиницях держави протягом певного періоду часу (зазвичай не менше

п'яти років), є загальноєвропейською тенденцією. Однак українське виборче законодавство ніколи не передбачало і досі не передбачає можливості надання активного та пасивного виборчого права на місцевих виборах іноземцям та особам без громадянства. Навіть у чинному Виборчому кодексі України від 19 грудня 2019 року [2], незважаючи на те, що він був прийнятий після підписання Угоди про асоціацію [5], про можливість такого голосування не йдеться. Стаття 7 Розділу II Кодексу, яка стосується основних принципів виборчого права, прямо зазначає, що вибори в Україні є загальними. Право голосу мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років [2]. Тому принцип загального виборчого права не застосовується до іноземців, які легально проживають в Україні та мають громадянство ЄС. У цьому полягає принципова відмінність норм українського законодавства від законодавства держав-членів Європейського Союзу, що регулює процес місцевих виборів. Кодекс належної практики у виборчих питаннях Венеціанської комісії [10] рекомендує державам-членам Ради Європи забезпечити іноземцям, які проживають на певній території довше встановленого періоду, право голосу на місцевих виборах. 31 жовтня 1995 року Верховна Рада України прийняла закон про приєднання до Статуту Ради Європи [11], а 9 листопада того ж року Україну було прийнято до Ради Європи, проте зазначені рекомендації Венеціанської комісії досі невиконані. Щодо встановлення вимоги проживання на певній території слід зауважити, що деякі країни передбачають доволі низький необхідний термін проживання на певній території. Наприклад, у Франції для голосування у всіх видах виборів потрібно проживати в даному виборчому окрузі не менше шести місяців, а в Новій Зеландії – не менше трьох місяців. Однак на практиці багато європейських країн, які не є членами Європейського Союзу, не надають права голосу іноземцям або ускладнюють цю процедуру, що підтверджується відповідним висновком Венеціанської комісії [12].

Вступ держави до Європейського Союзу означає, що її громадяни отримують статус громадян ЄС, який надає їм спеціальні виборчі права. До них належить право голосу у виборах до Європейського парламенту та органів місцевого самоврядування, яке громадяни ЄС можуть здійснювати не лише у країні свого походження, але й, якщо вони постійно проживають в іншій країні ЄС, у країні свого проживання. Вступ України до Європейського Союзу означатиме, що Україна також буде зобов'язана забезпечити здійснення цих виборчих прав особами, які не є громадянами України, але є громадянами інших держав-членів ЄС, що проживають в Україні. Тобто виникне необхідність внести зміни до законодавства України, що регулює виборчий процес. Розглянемо найважливіші нормативні акти ЄС, які регулюють зазначене питання, зобов'язання, які вони накладають на державу-члена, та, хоча й у загальних рисах, сформулюємо пропозицію змін, які необхідно буде внести у чинне законодавство України. Стаття 20(1) Договору про функціонування Європейського Союзу проголошує: «Встановлюється громадянство Союзу. Кожна особа, яка має громадянство держави-члена, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу доповнює, а не замінює національне громадянство» [13]. Громадянство ЄС не є незалежним. Воно тісно пов'язане з національним громадянством держави-члена ЄС і набувається та втрачається разом з набуттям та втратою національного громадянства, відповідно до норм національного законодавства держави-члена. Законодавство ЄС надає своїм громадянам відповідні виборчі права: 1) право голосувати та бути кандидатом на місцевих виборах у державі-члені ЄС, де вони проживають (стаття 22(1) Договору); 2) право голосувати та бути кандидатом на виборах до Європейського Парламенту в державі-члені, де вони проживають (стаття 22(2) Договору). Нормативні акти Договору були розроблені в директивах Ради ЄС: 1) Директиві 94/80/ЄС від 19 грудня 1994 року, що встановлює детальний порядок здійснення права голосувати та бути кандидатом на місцевих виборах громадянами Союзу, які проживають у державі-члені, громадянами якої вони не є [14]; 2) Директиві 93/109/ЄС від 6 грудня 1993 року, що встановлює детальний порядок здійснення права голосу та балотування на виборах до Європейського парламенту громадянами Союзу, які проживають у державі-члені, громадянами якої вони не є [15].

Найважливішим принципом, що впливає з аналізу вищезазначених норм ЄС, є загальний принцип недискримінації між громадянами інших держав-членів ЄС та їхніми власними громадянами. Відповідно, європейські виборці повинні здійснювати ці виборчі права «на тих самих підставах», що й громадяни держави-члена ЄС, в якій вони проживають. Слід зазначити, що згідно із законодавством ЄС, європейські виборці можуть скористатися своїм правом голосу в країні проживання, якщо вони цього бажають. Однак, якщо голосування є обов'язковим у державі-члені, виборці, зареєстровані у списку виборців, також зобов'язані голосувати. Дер-

жава-член може вимагати від виборців пред'явлення дійсного документа, що посвідчує особу, з офіційним підтвердженням їхнього громадянства та адреси в державі-члені проживання. Виборці, зареєстровані у списку виборців у країні свого проживання, залишаються у списку виборців на тих самих умовах, що й громадяни цієї країни, доки їх не буде з нього виключено, якщо вони більше не відповідають вимогам для голосування. Крім того, виборці, зареєстровані у списку виборців за власним бажанням, можуть бути виключені зі списку, якщо вони цього бажають, а у разі виникнення спорів вони можуть звернутися до засобів правового захисту на тих самих умовах, що й виборці цієї країни.

Необхідно зазначити, що зволікання українського законодавця з виконанням, серед іншого, рекомендацій Венеціанської комісії щодо забезпечення права голосу на місцевих виборах для іноземців, які проживають у країні, має підстави для цього. Серед держав – спадкоємців колишнього Радянського Союзу Україна є однією з держав, яка запровадила у своєму національному законодавстві так званий «нульовий» принцип громадянства. Він, згідно зі статтею 3 Закону України «Про громадянство», охоплює: 1) усіх громадян колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; 2) осіб, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні та не були громадянами інших держав; 3) осіб, які прибули до України на постійне проживання після 13 листопада 1991 року, та в яких до паспорта громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України було внесено запис «громадянин України», а також діти цих осіб, які прибули до України разом з батьками та на момент прибуття не досягли повноліття, якщо ці особи подали заяви про оформлення громадянства України; 4) осіб, які набули громадянства України відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України [16]. Наслідки такого надмірно ліберального підходу до питання набуття громадянства виявилися трагічними під час російського «блiцкригу» в Криму у 2014 році, коли серед громадян України з'явилася значна кількість російських колаборантів, у тому числі й серед працівників українських спецслужб та армії. За своєю суттю вони залишалися так званими радянськими людьми, які лише формально стали громадянами України. Ця ситуація, хоча й у значно меншій мірі, має місце після початку повномасштабної російсько-української війни. До цього часу не врегульовано в Україні й питання участі у місцевих виборах великої кількості громадян інших колишніх радянських республік (Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови та ін.), які постійно проживають в Україні та не мають права голосу (у тому числі й на місцевих виборах). Зважаючи на масштаби триваючої значно довше, ніж повномасштабна російська агресія, гібридної війни, український законодавець керується у цьому питанні насамперед інтересами національної безпеки. Водночас зрозумілим є й те, що майбутній вступ України до Європейського Союзу потребуватиме внесення суттєвих змін до чинного виборчого законодавства, зокрема щодо забезпечення права голосу в тій мірі, що вимагається законодавством ЄС, для громадян інших держав-членів ЄС, які постійно проживають в Україні.

Висновки. Українське суспільство значно консолідувалося щодо напрямку подальшого інтеграційного розвитку держави, дійшовши консенсусу щодо розуміння того, що членство в Європейському Союзі є історичною можливістю відірватися від російського вектора розвитку. Важливим у контексті реалізації європейського вектора розвитку є дотримання принципу плюралізму, що означає, у тому числі, можливість електоральної участі іноземців. Право Європейського Союзу, при здійсненні певних виборчих прав, наголошує на принципі недискримінації між особами з національним громадянством та європейськими виборцями. Тому після вступу до Європейського Союзу перед українським законодавцем постане низка викликів. Передусім, йдеться про необхідність внесення змін та доповнень до Виборчого кодексу України, зокрема до його Книги четвертої, яка регулює проведення місцевих виборів в Україні. Адже членство в Європейському Союзі вимагатиме приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами у частині можливості участі у місцевих виборах іноземців – громадян інших держав-членів ЄС. Як зазначалося вище, незважаючи на те, що з 1995 року Україна є членом іншої високоповажної міжнародної організації – Ради Європи, вона протягом багатьох років ігнорує рекомендації Кодексу належної практики у виборчих питаннях Венеціанської комісії державам-членам Ради Європи щодо забезпечення іноземцям, які проживають на певній території довше встановленого

періоду, права голосу на місцевих виборах. До проблеми участі у місцевих виборах іноземців український законодавець підходить дуже обережно, керуючись інтересами національної безпеки. Проте, вступаючи до ЄС, він буде змушений її врегулювати, принаймні щодо участі у місцевих виборах іноземців – громадян інших держав Європейського Союзу.

Наступним кроком на шляху європеїзації виборчого законодавства України стане доповнення Виборчого кодексу України Книгою п'ятою, яка регулюватиме вибори до Європейського парламенту. На сьогодні вибори до Європарламенту у державах-членах регулюються національним законодавством кожної держави, яка самостійно приймає рішення щодо порядку проведення виборів, але застосовує ті ж демократичні правила: рівність, пропорційність та таємне голосування. При цьому держава-член ЄС приймає рішення щодо виборчого порогу для політичних партій: від його відсутності, наприклад, у Німеччині, до 4 % - в Швеції та 5 % - у Польщі. На наш погляд, у виборах до Європарламенту в Україні доцільно буде встановити виборчий поріг для політичних партій на рівні 5%, як на сьогодні це має місце у парламентських виборах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Виборчий кодекс України: від 19.12.2019 № 396-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
3. Трамп закликав Україну провести вибори і припустив, хто переможе. URL: https://prozoro.net.ua/ua/2025/12/10/tramp-zaklikav-ukrayinu-provesti-vibori-i-pripustiv-hto-peremozhe/?utm_medium=referral&utm_source=idealmidia&utm_campaign=ua.prozoro.net.ua&utm_term=1297894&utm_content=11912798.
4. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2>.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_all#Text.
6. 91% українців підтримують вступ до ЄС – рекордний показник. URL: <https://kurs.if.ua/91-ukrayinciv-pidtrymuuyut-vstup-do-yes-rekordnyj-pokaznyk>.
7. Це історичний обов'язок ЄС – підтримати вступ України. URL: <https://ubn.news/uk/ce-istorichnij-obovyazok-yes-pidtrima>.
8. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.
9. Pankevych I. Praktyki pseudowyborcze jako zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej. *Bezpieczeństwo państwa w świetle zagrożeń i nowych wyzwań*. Red. Naukowa: P. Majdan, A. Mróz-Jagiello, A. Zagórska. Warszawa 2018, s. 86–99.
10. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 р.). *Вибори та демократія*. – 2006. – № 4 (10).
11. Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Opinion № 300/2004 of European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Law for the election of local public administration authorities in Romania, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 11th meeting. – Strasbourg, 4 janvier 2005. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2004\)040-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2004)040-e).
13. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
14. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01994L0080-20130701>.

15. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1993/109/oj/eng>.
16. Закон України «Про громадянство України»: Закон України від 18.01.2001 р. (станом на 10 жовтня 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.